

ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА АДЕКВАТНІСТЬ КРИТЕРІЇВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

В.В. Пилипенко, Н.М. Пилипенко

Сумський національний аграрний університет,
slavapilip@gmail.com, nadijapilipenko7@gmail.com

Минуле століття ознаменувало кардинальну зміну ролі держави в регулюванні економічних відносин в умовах як планової, так і ринкової економіки. Економічна криза кінця 20-х років змусила західні країни відмовитися від класичного розуміння ролі державних інституцій в економічному житті як «нічного вартового», який лише слідкує, щоб ніхто нічого в нікого не вкрав і не пограбував. Кейнсіанство радикально змінило функції держави в економіці. Відтоді вона змушена була регулювати й економічні взаємовідносини ринкових суб'єктів. Проте така радикальна зміна потребувала і побудови адекватної системи статистичного макроекономічного обліку. Створення Системи національних рахунків (СНР), як удосконаленої системи радянського балансу народного господарства (БНГ) дало можливість не лише отримати необхідну інформацію для аналізу та прийняття рішень, а й конкретизувати та розрахувати показники, що слугували критеріями економічного росту. Ключовим показником став валовий національний продукт (з 1993 року – валовий національний доход – ВНД) і валовий внутрішній продукт (ВВП).

Відтоді саме показник ВВП перебрав на себе функцію ключового показника, який слугує критерієм економічного розвитку (а для багатьох громадян – і символом економічного прогресу!). Довгий час таке становище не викликало заперечень ні серед фахівців-економістів, ні тим більше серед пересічних громадян. Але вже у другій половині ХХ століття стали виникати спроби удосконалити цей показник, оскільки в умовах прискорення НТП лише кількісний вимір у вартісному обчисленні обсягу вироблених на території країни кінцевих товарів та послуг перестав задовольняти головну вимогу, що існує для критерію економічного розвитку – бути адекватним.

Поштовх до цього дала знаменита доповідь Римського клубу «Межі зростання» (Limits to Growth), в якій авторський колектив на чолі із Донеллою Медоуз проаналізував довгострокові наслідки глобальної тенденції зростання населення планети, промислового і сільськогосподарського виробництва, споживання природних ресурсів й забруднення довкілля [1]. Дещо пізніше з'явилася праця Елвіна Тоффлера «Третя хвиля», в якій він фактично передбачив сучасні глобальні потрясіння, викликані широким запровадженням досягнень НТП [2]. Справедливість висловлених в цих фундаментальних працях висновків щодо напрямків та наслідків розвитку людства фактично була підтверджена в останній доповіді Римського клубу «Come on! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet», яку підготували під керівництвом Ернста Вайцзеккера та Андерса Війкмана [3].

Не слід забувати, що кінцевою метою процесу суспільного виробництва є задоволення потреб людини. І зовсім необов'язковим є для цього збільшення кількості благ, що виробляється, а тим більше – їх вартості! Поява товарів, які вироблені з нових матеріалів, із значною економією ресурсів на їх виробництво, впровадження сучасних енерго- та ресурсозберігаючих технологій в кінці минулого століття зумовили зростання критичних підходів щодо ролі ВВП у оцінюванні рівня добробуту суспільства. Невипадково, одна з найбільш технологічно розвинених країн світу – Японія – мала найнижчі темпи зростання ВВП. Але, говорити про відставання японської економіки від країн Європи не приходиться. На початку XXI століття в умовах технологічної революції 4.0 починається формування принципово нового типу економіки. Все виробництво, яке базується на абсолютній більшості існуючих технологій, передбачає існування відходів виробництва. Так, НТП дозволяє зменшити кількість відходів, але вони все одно існують. Проте, запровадження штучного інтелекту (AI – Artificial intelligence) і перехід до 3D-друку все більшої і більшої кількості товарів означає становлення безвідходної економіки, яка експоненційно набирає силу. Але ж така економіка вимагає інших показників вимірювання суспільного продукту, ніж ВВП! Складається парадоксальна ситуація, коли збільшення забруднення навколишнього середовища і, відповідно, зростання витрат на його нейтралізацію, збільшує ВВП. А, наприклад, підвищення довговічності виробів зменшує вартість ремонтних робіт, що сприяє зменшенню ВВП.

Вирішення проблеми сталого розвитку вимагає відповідного моніторингу за станом та динамікою цього процесу, а також їх відповідної оцінки.

Комісія ООН із стійкого розвитку пропонує використовувати 134 індикатори стійкого розвитку. Визначити таке велике число показників і особливо організувати їх моніторинг – завдання важке і частенько практично нездійсненне. Тому рекомендуються (структурами ООН, Всесвітнього банку та ін.) інтегральні, системно об'єднуючі показники – індекси.

Міжнародними організаціями запропоновано велике число індикаторів, що зазвичай коригують традиційні економічні показники (зокрема, ВВП) шляхом обліку в них вартості виснаження ресурсів і еколого-економічного ефекту забруднення середовища. До їх числа відноситься запропонований ООН «екологічно адаптований чистий внутрішній продукт» (ЕЧВП), тобто ВВП за вирахуванням вартостей видобутих ресурсів і екологічного збитку довкіллю в результаті забруднення води і повітря. Всесвітній банк розраховує показник «істинна норма заощаджень», співвідношений із зміною національного капіталу за рік з розрахунку на одиницю ВВП. Іншими організаціями пропонуються: «індекс екологічної стійкості», індекс «живої планети», «екологічний слід» і багато інших. Найбільшого поширення у світовій практиці набув «індекс розвитку людини» (ІРЛ – Human Development Index), який був розроблений в 1990 році пакистанським економістом Мабумом уль Хаком і використовується починаючи з 1993 року Програмою розвитку ООН в щорічних звітах ООН про людський розвиток.

ІЛР (HDI) є середньою величиною з трьох індексів: індексу освіти (EI), індексу тривалості життя (LEI) і індексу валового внутрішнього продукту (GDPI). У 2010 році сімейство індикаторів, які вимірюють ІЛР, було розширено, а сам індекс піддався істотному коригуванню. На додаток до використовуваному ІЛР, який є зведеним показником, що спирається на середні статистичні дані і не враховує внутрішньої нерівності, були введені три нові індикатора: Індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН), Індекс гендерної нерівності (ІГН) і Індекс багатомірної бідності (ІББ).

Залежно від значення ІЛР країни прийнято класифікувати за рівнем розвитку: дуже високий (42 країни), високий (43 країни), середній (42 країни) і низький (42 країни) рівень.

Глобальна тенденція зводиться до того, що ІЛР для усіх країн світу підвищується, проте спостерігається два основні виключення: в країнах колишнього Радянського Союзу і країнах Середньої Сахари (Африка) ІЛР стабільно знижується.

З початку 90-х років минулого століття країни-лідери активно створювали у себе модель “екологічної економіки” і “економіки знань”. Вони почали масово продукувати нові знання, виробляти екосистемні товари і послуги, а через декілька років включили у свою стратегію ще один продуктивний чинник розвитку - соціальний капітал. Тому на сьогодні це країни з добре гармонізованими складовими стійкого розвитку - економічною, екологічною і соціальною. Вони найбільшою мірою наблизилися до моделі “розумного” (Smart) суспільства, яке є вищою формою розвитку суспільства, заснованого на знаннях.

Список використаних джерел:

1. Медоуз Донелла Х., Медоуз Деннис Л., Рэндерс Йорген, Беренс III Вильям. Пределы роста / Пер. с англ.; Предисл. Г.А.Ягодина. – М.: Изд-во МГУ. – 1991. – 208с.
2. Тоффлер Э. Третья волна / Пер. с англ. – М.: АСТ, 1999. – 784 с.
3. E.von Weizsaecker, A. Wijkman. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. – Springer, 2018. – 220p.